

ПРО ХРИСТІЯНСЬКУ ЕТИКУ

Те незначне визнання, що його отримала в сучасній моралі ідея обов'язку перед суспільством, має грецькі та римські, а не християнські корені. Так навіть і в моралі приватного життя, - все, що в ній є від великодушності, шляхетності, особистої гідності, навіть чуття честі, - має своїм витокком суто гуманітарну, а не релігійну частину нашої освіти, і ці якості ніколи не могли б розвинутися із тих норм етики, де єдиною явно визнаною цінністю є покіра.

Я не більшою мірою, ніж будь-хто, готовий стверджувати, що всі ці вади неминуче притаманні християнській етиці в будь-якому її вияві, який тільки можна уявити, або що всі ті численні атрибути моральної доктрини, котрих вона в собі не містить, не можуть бути з нею узгоджені. Ще меншою мірою я збирався натякати на це на підставі вчень і настанов самого Христа. Я вірю в те, що слова Христа являють собою все те, про що я бачу свідчення, що саме це малося на увазі; що вони не є несумісними з чимось, чого вимагає всеосяжна мораль; що в них можна включити все найкраще, що є в етиці, без більшого насильства над їхньою мовою, ніж було вжито тими, хто намагався вивести з них будь-яку систему поведінки. Але з цим усім цілком узгоджується й віра в те, що вона містять, - і повинні були містити за задумом, - лише частину істини; що багато суттєвих елементів найвищої моральності опинилися серед речей не передбачених і не передбачуваних записаними висловлюваннями засновника християнства, і ці речі були повністю відкинуті системою етики, котру збудувала на фундаменті цих висловлювань християнська Церква.

А що це так, то я вважаю за величезну, помилку вперто намагатися знайти в християнській доктрині повний виклад правил, що ми ними маємо керуватися і які її автор нібито мав намір санкціонувати й встановити, а не лише запропонувати частково. Я також гадаю, що ця вузька теорія перетворюється на тяжке практичне зло, бо завдає значної шкоди моральному вихованню та навчанню, для сприяння яким, нарешті, стало докладати зусиль так багато добродіїв.

Я дуже побоююся, що намагання сформувати тільки релігійну свідомість і почуття й відкидання тих світських норм (що їм можна дати таку назву за браком кращої), які до цього співіснували з християнською етикою і доповнювали її, переймаючи щось з її духу і надихаючи її чимось своїм, приведе і навіть уже призводить до формування нічого,

жалюгідного, рабського типу характеру, котрий, наскільки може, підпорядковує себе тому, що він вважає Вищою Волею, і неспроможний підвестися чи перейнятися почуттям симпатії до концепції Вищого Блага. Я вважаю, що для морального відродження людства пліч-о-пліч з християнською етикою повинні існувати й інші етичні системи, крім тих, які можуть розвинутися із суто християнських джерел; і що християнська система не є винятком із правила, яке полягає в тому, що доки стан людської свідомості не є досконалим, інтереси істини вимагають розмаїття точок зору. Немає жодної необхідності в тому, щоб, переставши ігнорувати моральні істини, які не містяться в християнстві, люди почали ігнорувати ті істини, що в ньому містяться. Коли трапляється таке упередження чи недогляд, то це є суцільним злом; ми не можемо сподіватися, що ми завжди від нього вільні, й повинні ставитися до нього як до ціни, котру ми маємо платити за неоціненне благо. Ми мусимо протестувати проти претензії якоїсь частини істини на повноту; і якщо, в свою чергу, це рапційний імпульс зробить наш протест теж несправедливим, то така однокість, як і інша, може викликати прикрість, але з нею доводиться миритися. Якщо християни хочуть навчати невірних бути справедливими до християнства, то й вони самі повинні бути справедливими до невір'я. Істині не піде на користь, якщо хтось закриватиме очі на відомий всім, хто в найзагальніших рисах знайомий з історією літератури, факт, що значна частина найшляхетніших і найцінніших моральних вчень була справою рук людей, котрі це знали про християнську віру, а також людей, котрі були з нею знайомі й від неї відмовилися.

Кислий А.

КОНВЕРГЕНЦІЯ СВІТСЬКОЇ ТА РЕЛІГІЙНОЇ ДУХОВНОЇ ОСВІТНІХ СИСТЕМ І СТАН СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ

На сучасному етапі розбудови Української держави та формування громадянського суспільства існує проблема національно-духовного відродження, головним питанням якої є становлення та утвердження народу нашої країни на основі загальнолюдських моральних принципів. За таких умов чітко помітні тенденції розвитку релігійного життя. Суспільні трансформації останніх десятиліть відкрили простір для відновлення повноправної діяльності церковних інституцій.

Певна стабілізація складних міжконфесійних відносин і, з іншого боку, зростання негативних явищ у суспільстві змушує зацікавлених і в Церкві, і в державі людей ставити питання про елементи християнської просвіти й виховання у школах України. Церква, яка є носієм найбільш стійких та універсальних релігійних духовних цінностей, визначається значною частиною суспільства як сила, здатна до його моральної стабілізації та оздоровлення.

Дане питання висвітлюється в працях учених, на науково-практичних конференціях, у богословській літературі та відповідних документах Церкви. Представники Церкви обґрунтовують та доводять беззаперечні переваги релігійних засад освіти в Україні. Вони вважають їх основою християнських етичних норм, які повинні засвоїти також і учні державної школи. Цінними є праці науковців та державних діячів, що висвітлюють роль Церкви в навчально-виховній роботі загальноосвітньої школи й пропонують шляхи вирішення існуючого питання.

Україна має високий рівень насиченості різноманітними закладами освіти. В умовах розвитку держави та суспільства на демократичних засадах відкрились сприятливі можливості для розвитку релігійної освіти та виховної роботи Церкви. Різні церкви, конфесії, релігійні напрями, що діють в Україні, створили на основі своєї ідеології та віровчення цілу систему освітніх закладів. За роки незалежності української державності загальна кількість установ духовної освіти збільшилась в 6,5 разів - з 23 до 173. Становлення освітньої системи, яке було пов'язане з довгим періодом гонінь, на сьогодні, долаючи окремі труднощі, вже майже завершено, хоча якість духовної освіти залишається в різних навчальних закладах досить неоднорідною і неодмінно потребує свого подальшого вдосконалення.

Боротьбу за своє майбутнє, а відтак і за вплив на молодь, ведуть усі без винятку традиційні для нашого суспільства й нові релігії. При визначенні високих моральних ідеалів, як головної складової державного суспільного розвитку, Церква намагається відновити просвітницьку роботу, тобто здійснювати свою навчально-виховну діяльність поза власне храмом, прагнучи задіяти найрізноманітніші освітні форми. Церква вважає, що саме вона мусить стати нормою суспільного світогляду, побудованого на духовних цінностях та моральних орієнтирах, і готова реалізувати свої можливості, співпрацюючи з світськими освітніми установами та громадськістю. Стає зрозумілим, що Церква має значний потенціал у справі виховання молодого покоління, але у світському середовищі він ще мало реалізований.

На сьогодні серед науковців та богословів досить актуальною є проблема співпраці богословської та світської освітніх систем. Особливо гостро постають питання запровадження освітнього курсу „Теологія” в державній системі освіти, ліцензування богословської освіти, необхідність прирівняти богословські наукові ступені до державних. У процесі постановки питання розгорнулись дискусії з цього приводу, що засвідчує важливість його вивчення і визначення конкретних висновків можливості застосування механізмів вирішення існуючої проблеми. Роблячи акцент на багатоконфесійності українського суспільства, зорієнтовуємося на ускладнення поставленого завдання.

Особливо за останні роки Церква та широкі кола українського суспільства жваво дискутують з питання запровадження в загальноосвітній школі предмету „Основи християнської етики”. Спільна робота Міністерства науки і освіти України, Держкомрелігій та Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій показали, що існує цілий ряд серйозних проблем, пов'язаних з можливим введенням „Основ християнської етики” в школі. Сучасні напрацювання демонструють реальний стан готовності Церкви до ведення такої широкомасштабної роботи, а перед суспільством постала проблема посилення духовно-морального впливу Церкви на дітей та молодь.

Введення у загальноосвітніх школах предмету „Християнська етика” є досить складною проблемою з точки зору концептуального організаційно-методичного змісту. Психолого-педагогічні та методичні напрацювання з предмету залишаються недосконалими, а з матеріальної сторони - програмами, підручниками, наочністю, додатковими посібниками практично не забезпечені. Проекти впровадження даного предмету є намаганням викладати віровчення тієї чи іншої церкви та часто зводяться до катехизаційної роботи, що не вирішує проблеми, а навпаки - загострює міжконфесійні протистояння.

Впровадження такого предмету влада визначає перспективним напрямком не тільки співпраці з Церквою в освітніх питаннях, а й вагомим значенням у вихованні на основі релігійної моралі. Регулятором потреби світської школи в цьому має виступити саме життя. І там, де батьки, діти, Церква і влада будуть єдині у позитивній оцінці такої роботи, вона, безумовно, повинна вестися й надалі.

Вивчаючи досвід співпраці Церкви і світської системи освіти в багатьох державах, можна говорити про спроможність роботи церкви в загальноосвітній школі. Багато країн, гарантуючи права та свободи громадян, активно використовують досвід християнства та Церкви з метою формування у молоді загальнолюдських моральних ідеалів, в

основі яких лежать кращі зразки християнських цінностей (Вацловська С. Педагогіка і релігія: точки зіткнення // Формування основ християнської моралі в процесі духовного відродження України. – Острого, 1995. – С.9). Життя показує, що кожне цивілізоване суспільство при необхідності здатне розв'язати проблеми релігійного навчання й виховання дітей. У нашому суспільстві, насамперед, слід звернути увагу на наявність суттєвих відмінностей щодо церковного й світського осмислення деяких нюансів викладання християнської етики в загальноосвітніх школах .

У науковій та богословській думці ведуться дискусії навколо самої назви предмета, а, відповідно, і його змісту. Головна проблема не в формулюванні назви, а в намаганні різних церков наповнити зміст предмету на основі власного віровчення. В наукових колах виникають судження, чому саме повинно йтися про християнську етику, а не про загальнолюдську етику чи культуру, адже вони ввібрали в себе кращі надбання людства, в тому числі й релігійні.

Закони України визначають світський характер освіти в державі, що говорить про відокремлення школи від церкви і релігійних організацій. Такий зміст відносин зумовлює цілий ряд правових перешкод. Законодавство не готове на сьогодні регламентувати нові можливості, що характеризуються намаганням релігійних організацій працювати в загальноосвітній школі. Введення християнської етики до державного навчального закладу буде суперечити Конституції України та іншим законам. Тому необхідно знайти вихід з даної проблеми. Цінними в такій роботі є зауваження, запропоновані колишнім Державним Комітетом України у справах релігій та іншими фахівцями з цієї проблематики.

В рамках зазначеної проблеми не можна обійти увагою питання якості висвітлення значення релігійно-церковного комплексу у системі соціально-гуманітарних предметів та збереження принципу об'єктивності при викладанні природничих дисциплін. У вищих навчальних закладах запроваджено вивчення курсу „Релігієзнавство”, що є позаконфесійним та позаідеологічним за своїм змістом. Релігієзнавча освіта озброює людину науковими знаннями про релігію як складову частину життя суспільства і не зорієнтована на підживлення того чи іншого віросповідання. Україна має багаті традиції релігієзнавчої освіти та виховання, що впливають на формування духовних моральних цінностей народу.

Загалом, щодо реалізації викладання даної дисципліни головною проблемою є нестача кадрів. Викладанням цієї дисципліни займаються

науковці різних гуманітарних спеціальностей. Звичайно вони мають глибокі знання з окремих питань дисципліни, але для цього необхідні відповідно підготовлені спеціалісти. Науковий рівень релігієзнавчої освіти можуть забезпечити кваліфіковані кадри, які мають вищу освіту, належну педагогічну та наукову підготовку, володіють енциклопедичними знаннями. Підготовкою таких спеціалістів у галузі релігієзнавства, об'єднуючи зусилля, повинні займатись як держава, так і Церква.

Разом з тим, викладати у світських освітніх закладах основи християнської моралі повинен вчитель з вищою освітою, який володіє глибокими знаннями з предмета, а не священник тієї чи іншої конфесії. Основою підготовки таких вчителів, що може стати необхідним за вимогою суспільних потреб, повинна стати сумісна робота держави та Церкви. Це допоможе визначити головні засади християнського морального вчення і матиме позаконфесійний характер.

В Україні поступово створюється національна система освіти, основою якої повинен стати новий спектр духовних цінностей. Школи, в більшій мірі, стають спеціалізованими, займаються поглибленим вивченням окремих дисциплін. Така робота дозволяє розвивати мислення, наповнювати дитячий розум глибокими знаннями з окремого профілю. Необхідно, щоб освітні заклади мали таку дисципліну, яка б на основі наукових знань давала учню поняття про моральні та духовні цінності, була „покликаного не лише впливати на формування інтелекту, але й на дитячі душі” (Бондаренко В.Д. Духовно-моральний потенціал Церкви і шляхи посилення його впливу на українське суспільство // Православні духовні цінності і сучасність. К., 2003. – С.52). Впроваджуючи систему виховання, засновану на народності, родинності, не можна не враховувати таку істотну рису українського народу як релігійність.

Величезний вплив релігії на людські душі безсумнівний, а точками дотику педагогіки і релігії є моральність. Вчителі шкіл не пропонують вводити до навчальних планів окрему дисципліну, яка б розглядала те чи інше віровчення, а передбачають доповнити наявні навчальні предмети на основі історичних традицій та вірувань українського народу, напрацюваннями з питання основ християнської етики, що було б доречним.

Робота сучасної загальноосвітньої школи визначається навчально-виховною метою, головним завданням якої є вивчення передових досягнень науки та техніки і виховання особистості на основі загальнолюдських цінностей. Окремі предмети шкільного курсу

покликані дати учням суму знань про релігію та її значення в житті держави й українського народу. Запровадження „Християнської етики” у загальноосвітній школі за всіх невдач і позитивів не є перспективним шляхом співпраці церков і світської освітньої системи. На сучасному етапі можна висловити побажання доповнити ряд гуманітарних дисциплін шкільного курсу напрацюваннями з даного предмету.

Кардинал Любомир Гузар наголошує на тому, що християнська етика є предметом лише інформативним. „Християнська етика – це засади християнської культури України. Діти повинні знати, на яких засадах виросла духовність нашого народу, як християнство впливало на розвиток культури”. Кардинал вважає також необхідним та правильним те, що „священники повинні контактувати із школою: підтримувати тісний зв’язок із учителями й дітьми”, але він не надає цьому головної уваги, адже „катихизація належить компетенції парафії”, а тому першочерговим завданням Церкви є намагання „формування католицької школи, розвивати католицьке шкільництво” (Слово кардинала Любомира Гузара до учасників Собору Стрийської єпархії // Церква і соціальні проблеми. – Стрий-Моршин-Львів, 2002. – С.25).

Церква усвідомлює необхідність звернути увагу на відкриття навчальних закладів, що практикується у державі, під власним патронатом, зробити рекламу такої освіти та показати її доцільність і переваги порівняно з іншими навчально-виховними інститутами. Це знімає цілий ряд проблем і дозволяє в сучасних умовах здійснювати свою просвітницьку діяльність. Церковні освітні заклади, як і інші недержавні навчальні установи, будуть бажаними для певного прошарку людей [Бондаренко В.Д. Духовно-моральний потенціал Церкви. – С.52]. Духовна освіта і виховання можуть постати в сучасному громадянському суспільстві лише подолавши всі суперечності, що її зумовлюють. В Україні може поступово виокремитись система релігійних загальноосвітніх шкіл, робота яких буде співзвучна з вимогами соціального середовища, а відповідальність за їхню роботу нестиме як Церква, так і держава.

Щоб знайти шляхи виходу з посталої проблеми, потрібен неупереджений і глибокий діалог між науковцями і педагогами, представниками державної влади і церкви. Необхідно провести велику роботу по консолідації зусиль на подолання міжконфесійних протиріч, наукового визначення та обґрунтування запропонованих проектів. Цілком очевидно, що механічне поєднання сучасних цивілізаційних стандартів та духовних і моральних цінностей християнства матиме свої певні негативні наслідки.

4

Моральне виховання потребує християнську етику

Ісиченко Ігор, архієпископ

ЧИ НАВЧАТЬ ВІРИТИ В ШКОЛІ?

В наш час ще не зникла категорія людей, які певні у безмежному виховному потенціалі школи. Особливо ця віра властива для не вельми активних священнослужителів, котрі пов’язують надії на воцерковлення молоді з обов’язковим навчальним предметом – “Основами православної культури”, “Християнською етикою”, а ще краще – просто “Законом Божим” чи “Катехизисом”. Мовляв, досить дітям вивчити теорію віри, і вони відразу стануть практикуючими християнами.

Немає мови, вивчати в державній школі валеологію, дарвінізм, але не мати можливості знайомитися з основами християнської віри – це елементарне порушення конституційних засад демократичної держави, обмеження свободи совісті. І за реальну рівність прав християнської частини громадян України із атеїстами ще треба боротися. В тому числі й в освітній мережі, керованій соціалістами. Сам Христос спонукає нас до цього словами: “Пустіте дітей, щоб до Мене приходили, і не забороняйте їм, бо таких Царство Боже” (Лк. 18:16).

Та при цьому не можна тішити себе ілюзіями щодо перспектив шкільного виховання. Можна пригадати власний приклад: чи нас, коли ми вчилися в школі в 50-і, 60-і або 70-і, зуміли переконати в правдивості комуністичного раю? Чи ми вірили в економічний геній Хрущова, літературний талант Брежнєва, політичну мудрість Черненка? Школа виховувала циніків, даючи приклад подвійних стандартів у демагогічних промовах та в реальні поведінці. Навряд чи це спостерігалось тільки в минулому сторіччі. Пригадаймо, якою поставала духовна школа в творах Анатолія Свидницького, Івана Нечуя-Левицького або росіянина Миколи Пом’яловського. А скільки більшовицьких активістів вийшли з коридорів бурси!.. І Вольтер, і Лео Таксіль втратили віру в єзуїтській школі.

Польські сусіди могли б розповісти нам багато цікавого про